An author is ground the necessity of specification of maintenance of judicial activity of persons which take part in consideration of business taking into account laws and institutes of logic.

Key words: proof, proving, leading, to, deduction, argumentation

Отримано 24.10.2011

Г. Г. ХАРЧЕНКО

Георгій Георгійович Харченко, *кандидат юридичних наук*

ПРИНЦИПИ РОЗ'ЄДНАННЯ ТА АБСТРАКЦІЇ У РЕЧОВОМУ ПРАВІ

Без принципів існування права неможливе. Будучи фундаментальними основами, принципи визначають вектор розвитку законодавства, допомагають удосконалювати зміст правових норм. Від того, як повно в законодавстві представлений зміст окремих принципів, більшою мірою залежить дієвість права у вирішенні спірних питань між учасниками правовідносин, а відтак і наповнення реальним змістом принципу справедливості, загального для усього права.

Дослідження принципів як самостійного об'єкта наукового пізнання в рамках вітчизняної правової науки зазвичай відбувається узагальнено, без їх прив'язки до окремих структурних одиниць галузі права, зокрема речового. Як наслідок, принципи речового права залишаються здебільшого поза увагою. Через це в рамках мети написання цієї статті спробуємо дослідити зміст та значення для речового права принципів роз'єднання та абстракції, обґрунтувавши доцільність їх застосування в нашій правовій системі.

Окремі аспекти змісту принципів роз'єднання та абстракції висвітлювали у своїх працях різні правознавці: А. Жалінський, А. Рьоріхт, М. Венкштерн, Michael Wendler, Bernd Tremml, Bernard Buecker, Birke Hdcker, Л. Василевська та ін.

«Abstractio» у перекладі з латинської означає відволікання. Відомий німецькій правовій доктрині принцип абстракції (Abstraktionsprinzip) у своїй дії базується на іншому принципі – принципі роз'єднання **(**Trennungsprinzip**)**. Останній передбачає, що в договірному зобов'язанні існує дві частини – зобов'язальна (зобов'язальний правочин) та речова (розпорядчий правочин). Обидві хоча і взаємопов'язані між собою в рамках єдиного договору, разом з тим у договірних відносинах мають своє власне функціональне завдання, що дозволяє таким чином відокремлювати одну частину договору від іншої, проводити між ними певну межу.

У німецьких правових колах, до речі, існує дискусія щодо того, чи входить зміст принципу роз'єднання до змісту принципу абстракції. Переважна більшість німецьких науковців зійшлась на тому, що це є два окремих, але взаємопов'язаних між собою принципів речового права, проте в науці є й ті правознавці, які вважають, що, насправді, треба вести мову про один принцип – принцип абстракції, зміст якого поєднує в собі і зміст принципу роз'єднання. Так чи інакше, виходячи з того, що обидва принципи взаємопов'язані один з одним, для нашої правової системи більш цікавим буде дослідити механізм реалізації цих принципів на практиці, оскільки завдяки їх існуванню у праві, виникає реальна можливість не лише побачити в договірних відносинах зобов'язальну та речову частини договору, а й ясно усвідомити природу тих дій, що вчиняються сторонами договору задля набуття речових прав.

Принципи роз'єднання та абстракції в Німецькому цивільному кодексі[1] (далі – НЦК) спеціально не прописуються, проте їх зміст знаходить своє відображення у правових нормах. Наглядно, для принципу роз'єднання, це можна продемонструвати на прикладі договору купівлі-продажу. Зобов'язальна частина цього договору (зобов'язальний правочин) вказана у § 433 НЦК, де зазначається, що за договором купівлі-продажу продавець речі зобов'язується передати річ покупцю та надати йому право власності на неї, а покупець, у свою чергу, зобов'язаний сплатити продавцю узгоджену покупну ціну та прийняти куплену річ. З іншого боку, речова частина договору купівлі-продажу (розпорядчий правочин) відтворюється, зокрема, у змісті § 929 НЦК, який наголошує, що для передачі права власності на рухому річ необхідно, щоб власник передав річ набувачу та обидві сторони були згодні, що право має перейти.

Цікаво, але в тій же самій статті маємо можливість побачити і дію принципу абстракції – норма статті ніяким чином не пов'язує дійсність переходу права власності з дійсністю правової підстави, на базі якої такий перехід відбувся, тобто з дійсністю зобов'язальної частини договору. Принцип абстракції певною мірою, хоча і специфічно, відтворюється, зокрема, і в положеннях § 139 НЦК. Особливість цієї норми полягає в тому, що, з одного боку, § 139 НЦК поєднує в єдиному договорі зобов'язальний та розпорядчий правочини, вказуючи, що при недійсності частини правочину правочин вважається недійсним в цілому. Однак, разом з тим, зауважено і про певну автономність цих правочинів стосовно один до одного, наголошуючи, що перша частина правила діє тоді, коли немає підстав вважати, що правочин був би вчинений і без включення його недійсної частини.

© Г. Г. Харченко, 2011

Через відокремлення зобов'язальної та речової частин в єдиному договорі німецьке законодавство може пояснити як в рамках зобов'язальних правовідносин можуть існувати та реалізовуватися речові права, а з іншого боку – не ставити добросовісного набувача речового права в становище, коли він має занадто перейматися з'ясуванням обставин: яким чином сам відчужувач речового права одержав відповідне речове право на об'єкт. Завдяки цьому, зокрема, і підкреслюється статичний характер самого речового права та надається відповідний захист усьому цивільному обороту. Зміст принципу абстракції, таким чином, передбачає, що *речовий правочин цивільно-правового договору, за яким відбувається перехід речового права на об'єкт, вважається, як правило, дійсним незалежно від дійсності зобов'язальної частини такого договору.* Іншими словами, у разі визнання зобов'язальної частини договору недійсною автоматично це не означає недійсність його речової частини. Недійсність розпорядчого правочину суд має встановити окремо.

Застереження у правилі принципу абстракції про те, що воно діє «як правило», пов'язано з наявністю трьох винятків з цього правила. Перший полягає в тому, що принцип абстракції не застосовується у разі наявності однакового дефекту і в речовому, і в зобов'язальному правочинах. Другий випадок пов'язаний з наявністю між сторонами окремої домовленості щодо залежності передачі речі від дійсності зобов'язального правочину стосовно рухомих речей. І, нарешті, третя ситуація виникає у зв'язку з дією § 139 НЦК, коли при недійсності зобов'язальної частини договору немає підстав вважати, що речовий правочин міг би бути здійснений і без включення до всього договору недійсної частини[2].

В усіх інших випадках, за умови добросовісності набувача та видимості права володіння відчужувача щодо рухомого майна, неправомірність дій відчужувача при укладенні зобов'язальної частини договору не буде означати неправомірність укладення розпорядчого правочину в єдиному договорі. Варто відзначити, що на відміну від українського законодавства, німецьке не передбачає можливості добросовісного придбання втрачених речей (абз. 1 § 935 НЦК), окрім випадків, коли йдеться про гроші, цінні папери на пред'явника або відчуження речей через прилюдні торги (абз. 2 § 935 НЦК). В Україні, навпаки, хоча ст. 388 Цивільного кодексу України[3] (далі – ЦКУ) також передбачає право власника на витребування майна в разі його вибуття з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі, проте мова щодо недобросовісності набувача цього майна в цьому випадку не йде.

Втім, вважаємо, що зазначені у ч. 1 ст. 388 ЦКУ випадки, насправді можна поєднати одним, але більш широким за змістом, правилом – *об'єкт речового права, набутий за відплатним договором в особи (відчужувач), яка не мала права його відчужувати, може бути повернутий від добросовісного набувача носію речового права, що не є стороною договору, у разі якщо об'єкт потрапив до відчужувача на безоплатній основі* (не має значення правомірно чи неправомірно) *без вигоди для носія речового права*.

Цим правилом таким чином будуть охоплюватися не лише випадки, перелічені, приміром, у ч. 1 ст. 388 ЦКУ, але і ті, які можуть стосуватися, скажімо, благодійних намірів носія речового права[4].

Важливо, що сформульоване правило, на відміну від положень ст. 388 ЦКУ, поширюється не лише на спірні ситуації навколо права власності на об'єкт, а й взагалі на різні різновиди речових прав. Правовий аналіз показує, що судовий захист порушеного в особи права власності в порядку ст. 388 ЦКУ можливий лише за правилами віндикації, тобто захисту права володіння через повернення майна з чужого незаконного володіння. Однак, право володіння є невід'ємною складовою різних суб'єктивних речових прав, а тому через віндикацію можуть підлягати захисту не лише право власності, а й інші речові права, що дозволяє розглянути усю описану в ст. 388 ЦКУ ситуацію з іншого, більш широкого ракурсу, тобто з точки зору усього речового права, яке по відношенню до права власності, як відомо, виступає родовою категорією.

Сформульоване у ч. 1 ст. 388 ЦКУ правило, таким чином, має бути перетворено у більш загальне стосовно до усіх суб'єктивних речових прав правило, що і було зроблено у запропонованій вище редакції.

У Німеччині, батьківщині принципу абстракції, можливість повернення майна та речових прав на нього поза дії загального правила принципу абстракції пов'язують з положеннями розділу 26 книги 2 Цивільного кодексу Німеччини «Безпідставне збагачення»[5].

Аналогічним шляхом повернення майна від добросовісного набувача може відбуватися і в сучасних правових реаліях України, проте потрібно звернути увагу на певні особливості такого процесу. Так, аналіз судової практики щодо застосування положень ст. 388 ЦКУ, тобто права власника на витребування майна від добросовісного набувача, показує, що положення ст.ст. 1212–1215 ЦКУ, а саме – набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, у світлі договірного права, можуть бути застосовані у випадках, коли договір є неукладеним (відсутня правова підстава) або визнання договору недійсним (підстава, на якій майно було набуте, згодом відпала).

Відповідно до норм ст. 215 ЦК України та п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними»[6] недійсним може бути визнано лише укладений договір. Іншими словами, не укладений договір не може визнаватися недійсним, оскільки договір або є, або його немає.

Принцип абстракції, у свою чергу, діє лише у сфері договірного права. У разі, коли договір визнається неукладеним, заборони принципу абстракції щодо повернення майна та речового права на нього не підлягають виконанню, а відтак у правоволодільця виникає можливість визнати за собою речове право на об'єкт та повернути майно. У цьому контексті важливо звернути увагу на правочини, які згідно законодавства України підлягають нотаріальному посвідченню та державній реєстрації, зокрема договори щодо нерухомого майна. Момент вчинення таких правочинів відповідно до статей 210, 640 ЦКУ пов'язується з державною

реєстрацією, тому у разі наявності нотаріального посвідчення договору, але без його державної реєстрації, такі договори все одно будуть вважатися неукладеними і до них не можна застосовувати правило ч. 2 ст. 220 ЦКУ.

Зовсім інша ситуація виникає у разі намагання з боку особи, яка вважає себе власником майна, визнати договір, укладений між добросовісним набувачем та відчужувачем, недійсним. Відповідно до чинного законодавства України та наявному в цьому питанні судової практики, така ситуація унеможливлює задоволення позовних вимог щодо визнання такого договору недійсним, оскільки, як констатував Вищий господарський суд України по справі № 2/86[7], визнання недійсним спірного договору насправді не призведе до захисту прав позивача, навіть якщо судом буде встановлено факт такого порушення, оскільки застосування наслідків недійсності угоди не поширюється на права позивача. Такий захист можливий лише шляхом задоволення віндикаційного позову, якщо є підстави, передбачені ст. 388 ЦК України, які дають право витребувати майно в добросовісного набувача. У свою чергу, для застосування положень ч. 1 ст. 388 ЦКУ при витребуванні майна від добросовісного набувача необхідна наявність певних умов.

1. Договір, за яким набувач придбав майно, є укладеним.
2. Майно за договором придбано не від власника, а від особи, яка не мала права відчужувати це майно, тобто власник не є стороною угоди.
3. Відплатний характер договору.
4. Фактична передача майна набувачу.
5. Добросовісна поведінка набувача.
6. Майном не є гроші, а також цінні папери на пред'явника.
7. Майно не було продане добросовісному набувачу у порядку, встановленому для виконання судових рішень.
8. Майно, вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі.
9. Оборотоздатність придбаного майна.

До цього переліку мабуть було б доречним додати й умову щодо майна, яке не було відчужене через прилюдні торги, однак для цього потрібно внести відповідні зміни у Цивільний кодекс України.

Зміст принципу абстракції через обмеження віндикації зменшує сферу застосування інших загальних принципів речового права – права слідування та принципу наступності речових прав, за яким ніхто не може передати іншому такого речового права, якого сам не має. Однак таке обмеження не стосується усієї сфери дії речового права і, як наслідок, не призводить до повного ігнорування вказаних принципів у речовому праві. Тому і дію принципу абстракції по відношенню до права слідування та принципу наступності речових прав можна розглядати як виняток із загального правила.

Однією із задач реалізації принципу абстракції разом з принципом роз'єднання є убезпечення добросовісного набувача від оспорювання його речового права на об'єкт через застосування механізму ланцюгових реституцій у разі визнання недійсними з різних підстав договорів, укладених раніше між іншими сторонами щодо того самого об'єкта. Завдяки розмежуванню у договорах зобов'язальної та речової частин, абстрагування розпорядчого правочину від зобов'язального, можна гарантовано захистити права добросовісного набувача. І хоча в українському цивільному законодавстві принципи роз'єднання та абстракції як такі не закріплені, втім, виходячи з того, що і в українському, і німецькому цивільних законодавствах є досить багато спільних рис, зокрема щодо порушеного в цій статті питання, вважаємо, що вказані принципи насправді цілком успішно можуть бути запозичені нашою правовою системою у разі визнання доцільності такого кроку з боку законодавця. В Україні, як і в Німеччині, положення чинного цивільного законодавства також містять правові норми, які, як вказує судова практика, спрямованні на запобігання ланцюгових реституцій задля захисту прав добросовісних набувачів.

Так, з рішення Верховного Суду України[8] від 24 березня 2010 р. слідує, що позивач через укладення договору відступлення права вимоги переуступив іншій особі свої права та обов'язки інвестора у фінансуванні реконструкції нежитлових приміщень, на які пізніше мав отримати право власності. Згодом щодо тих самих прав та обов'язків були укладені й інші договори, у зв'язку з чим вони потрапили до рук інших третіх осіб. Через деякий час позивач звернувся до суду і домігся визнання договору відступлення права вимоги недійсним, у зв'язку з чим позивач подав до суду новий позов, в якому вже вимагав визнати недійсними й усі інші угоди, укладені вже після визнаного недійсним договору відступлення права вимоги. Суд першої інстанції задовольнив такі позовні вимоги, однак у апеляційній та касаційній інстанціях рішення суду першої інстанції було переглянуто та позов відхилено. У своєму рішенні Верховний Суд України, зокрема, зазначив, що за загальним правилом норма ч.1 ст. 216 ЦК України не може застосовуватись як підстава позову про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке було відчужене третій особі. У цьому разі майно може бути витребувано від особи, яка не є стороною недійсного правочину, шляхом подання віндикаційного позову, зокрема від добросовісного набувача – з підстав, передбачених ч.1 ст. 338 ЦК України. Однак, оскільки судова колегія Верховного Суду України дійшла висновку про те, що права позивача, за захистом яких останній звернулося до суду, діями відповідачів не були порушені, то позовні вимоги позивача не були задоволені.

Насправді, сутність правових механізмів захисту речових прав добросовісних набувачів у Німеччині та в Україні більшою мірою збігається, проте привнесення у законодавство принципів роз'єднання та абстракції здатне такий захист посилити. Такий ефект досягається завдяки визнанню того факту, що в договорі

існує дві складові – зобов'язальний правочин та розпорядчий (речовий). Кожен з них має певну автономію по відношенню один до одного, у тому числі й щодо дійсності кожної частини єдиного договору. У результаті такого розмежування досягається інший правовий ефект – сумніви щодо дійсності зобов'язальної частини договору автоматично не означають, що під питанням відразу буде і правомірність укладення самого розпорядчого правочину. Навіть якщо зобов'язальний правочин буде визнаний недійсним, для визнання недійсним розпорядчого правочину суду потрібно окремо оцінювати, яким чином дефекти зобов'язальної частини договору могли позначитися на розпорядчому правочині. Однієї констатації недійсності зобов'язального правочину буде не достатньо для того, щоб лишити добросовісного набувача його речового права на об'єкт. Законність розпорядчого правочину, приміром, щодо рухомого майна можна довести на підставі фактичного складу правочину, тобто наявності початкової згоди на укладення правочину та передачі речі (§ 929 НЦК).

Примітно, що введенням принципу абстракції у законодавство, по суті, запроваджується певна процедура етапності, проходження якої дозволяє, в кінцевому рахунку, визначитись за ким саме речове право на об'єкт має бути закріплено. Етапність такої процедури забезпечує більш ретельний розгляд спірних питань навколо речових прав. В Україні, між тим, алгоритм дій дещо інший. Відповідно до чинного законодавства України власник, скажімо, через відсутність принципу абстракції має право вимагати визнати усю угоду недійсною відразу, через що і застосувати до сторін реституцію.

У підсумку, зазначимо, що введенням у нашу правову систему принципів роз'єднання та абстракції, можемо, на нашу думку, вирішити цілу низку проблемних питань сучасного стану цивільного законодавства та науки. По-перше, посилити захист прав добросовісного набувача речових прав. По-друге, через розмежування на законодавчому рівні зобов'язальної та речової частин договору, нарешті, призупинити усі теоретичні дискусії щодо можливості чи неможливості існування так званого речово-правового елементу у зобов'язальних правовідносинах. І, втретє, запровадити в законодавстві реальний механізм, за яким розмежування зобов'язального та речового права здобуде більш практичного характеру з чітким усвідомленням природи тих дій, що вчиняються сторонами договору задля набуття речових прав.

---

[1] Гражданское уложение Германии : Ввод. закон к Гражд. уложению / [пер. с нем. ; науч. ред. Н. Г. Елисеев, А. Л. Маковский, Т. Ф. Яковлева]. – М., 2004. – 729 с.

[2] *Жалинский А*. Введение в немецкое право / А. Жалинский, А. Рёрихт. – М., 2001. – С. 408.

[3] Цивільний кодекс України : за станом на 15 вересня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a&find=1&typ=21. – Назва з екрану.

[4] *Харченко Г. Г*. Доктринальні відмінності інституту права власності: порівняльно-правовий аналіз / Г. Г. Харченко // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 1. – С. 162.

[5] Проблемы гражданского и предпринимательского права Германии / [пер. с нем.]. – М., 2001. – С. 172.

[6] Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 9 : за станом на 15 вересня 2011 р. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0009700-09. – Назва з екрану·

[7] Постанова Вищого господарського суду України від 21 квітня 2010 року по справі № 2/86 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://reyestr.court.gov.ua/Review/9352247. – Назва з екрану·

[8] Рішення Верховного Суду України від 24 березня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/9342184. – Назва з екрану.

Резюме

Розкрито зміст принципів роз'єднання та абстракції, а також обґрунтовано доцільність їх введення у Цивільний кодекс України.

Ключові слова: речове право, принцип роз'єднання, принцип абстракції, добросовісний набувач, речові права.

Резюме

Раскрыто содержание принципов разделения и абстракции, а также обоснована целесообразность их введения в Гражданский кодекс Украины.

Ключевые слова: вещное право, принцип разделения, принцип абстракции, добросовестный приобретатель, вещные права.

Summary

The article shows the contents of principles of division and abstraction as well as the viability of introducing these principles into the Civil Code of Ukraine.

Key words: property law, principle of division, abstraction principle, a good faith acquirer, property rights.

Отримано 20.09.2011

С. В. ДЮКАРЄВА

Світлана Володимирівна Дюкарєва, *суддя Харківського апеляційного адміністративного суду*

ЛАНДШАФТНИЙ ДИЗАЙН ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

З переходом до ринкових відносин та відмовою від зрівнялівки дедалі більше проявів індивідуалізації у побутовій діяльності людини. Це стосується втечі від урбанізації, права на гідний рівень життя та права на індивідуалізацію у тому числі свого середовища проживання. Одним із проявів цього є ландшафтний дизайн, який застосовують для надання естетичного та оригінального вигляду прибудинкової території, зазвичай будинків, котеджів та інколи садових будинків. Ці відносини є новими і не врегульованими актами чинного законодавства, що спричинює підвищений інтерес та потребу розібратися у нормативному масиві, який здатний врегулювати ці правовідносини. У тому полягає завдання цієї роботи.

Об'єктом дослідження є відносини, які складаються при виконанні ландшафтномго дизайну і особливо при укладенні договорів на проведення ландшафтно-дизайнерських робіт. Предметом є акти чинного законодавства, міінародно-правові акти, правозастосовна практика.

Перш ніж перейти до встановлення особливостей правового регулювання відносин, які складаються при виконанні ландшафтному дизайну, слід розібратися у понятійному апараті та спрямуванні такого явища. Ландшафтний дизайн розглядається як сукупність заходів, спрямованих на створення гармонічного середовища для життя людини, який передбачає застосування таких природних компонентів як: рослинність, рельєф, вода, споруди тощо. Основна мета ландшафтного дизайну є створення гармонічного, красивого та зручного середовища перебування людини. Таке середовище людина може створити сама чи звернутися до фахівців зі спеціальними пізнаннями та/або досвідом роботи. У такому разі відносини, які виникають між замовником та виконавцем, регулюються договором.

Досі в Україні попри функціонування ринку таких робіт та значну кількість пропозицій правовою природою самого ландшафтного дизайну та регулюванням різноманітних правовідносин при його здійсненні майже ніхто не переймався. Ландшафтний дизайн як упорядкування земельної ділянки, з одного боку, стосується земельного права чи у ширшому аспекті природо-ресурсного права, а з другого – цивільного права. Це зазначено у главі 27 ЦК України, яка регулює право власності на земельну ділянку, у чи розділі 1 книги третьої ЦК України, згідно з яким власнику надано широкі повноваження для здійснення права володіння та користування земельною діяльною та іншим майном, яке, з огляду на визначення ландшафтного дизайну, так чи інакше охоплюється його змістом.

Право на упорядкування земельної ділянки, яка перебуває у володінні та користуванні на правовому титулі, зокрема як речове право (розділ ІІ книги третьої ЦК України) чи на праві довгострокової оренди, так чи інакше передбачає поліпшення земельної ділянки, усього того, що на ній росте та перебуває, у тому числі як єдине дизайнерське рішення.

Наразі ландшафтний дизайн або є захопленням власників та володільців земельних ділянок, або виконується на професійні основі спеціальними суб'єктами господарювання. З огляду на об'єктивний розподіл праці, більш виграшним у результативному плані є виконання таких робіт останніми. Так чи інакше він дизайн охоплює ландшафтне проектування, яке зазвичай проводять у два етапи: 1) ескізне проектування; 2) робоче проектування. Після того виконуються роботи із упорядкування земельної ділянки та встановленні на ній оздоблювальних малих архітектурних форм.

Робочий проект є підставою для виконання всіх будівельних і озеленювальних робіт. Може бути складніший перелік діяльності, зокрема: попередній етап проектування – виїзд дизайнера, консультації, обговорення планування ділянки, підготовка кошторису; геодезична зйомка і складання плану (зазвичай в електронному вигляді), його роздрукування; фор-проект (ескізна пропозиція), генплан, подетальні креслення; план загальний та локальний, підготовка кошторису облаштування; вертикальне планування, план організації рельєфу, проект системи дренажу і відведення води; дендроплан, розробка ландшафтних груп, кошторис на проведення робіт; проект поливу, локальний кошторис на обладнання і проведення робіт; схема розташування освітлювальних приборів; розробка сценарію декоративного паркового освітлення; ескізні розробки ландшафтних композицій, складання проектно-кошторисної документації; розробка окремих елементів земельної ділянки (клумб, міксбордерів, альпінаріїв, водоймищ); складання робочих креслень щодо декоративних водойм, локальний кошторис на облаштування водяних споруд; проектування малих архітектурних форм (бесідки, перголи тощо.) Завершальним етапом усіх цих робіт є виконання робіт за проектно-кошторисною документацією. Втім і на цьому етапі можуть бути поліпшення.

Між виконавцями та замовниками виникають приватні (цивільні правовідносини), які регулюються одним або кількома договорами на виконання окремих етапів ландшафтного дизайну. Відносини, що виникають на основі одного договору щодо повного обсягу робіт або кількох договорів, у яких є одна кінцева мета, є предметом правового регулювання. Тут можна погодитися, що: «...главное в любой теоретической конструкции – раскрытие природы (сущности) исследуемого явления»[1]. Це важливо з огляду на те, що «задани-

© С. В. Дюкарєва, 2011